

Parrhesia Kavramı Işığında Parti Disiplini ve Milletvekillerinin İfade Özgürlüğü

Mısra TAN¹

Sunumumda, kökenini Antik Yunan'da bulan ve İngilizce'ye "free speech" olarak çevrilmiş parrhesia kavramını, yasama sorumsuzluğunun koruduğu² temel değer olan milletvekillerinin ifade özgürlüğü ile bağlantılı olarak ele alacağım. Parrhesia'nın günümüzle bağlantısını kurarken ise meclis veya hükümdar önünde kullanılabilen siyasi biçimine odaklanacağım.

1. Parrhesia Kavramı

Parrhesia, Foucault'nun "Doğruyu Söylemek" isimli kitabında ayrıntılı olarak incelenmiş bir kavramdır.³ Yazar, eserinde, hakikatin ne olduğu ve buna yönelik içsel ya da dışsal ölçütleri bir yana bıraktığını belirtmiş, hakikatin kim tarafından dile getirilebileceği, bunun sonuçları ve iktidarla ilişkisine dair sorunlara odaklanmıştır.⁴

Antik Yunan'da bir yönetim biçimi olarak demokrasi (politeia)⁵ günümüzde ifade özgürlüğüne tekabül eden parrhesia, eşit konuşma hakkı (isegoria) ve vatandaşların kanun önünde eşitlik ilkesi (isonomia) üzerinden tanımlanmaktadır.

Parrhesia, Antik Yunan Edebiyatı'nda M.Ö. 5. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan bir kavramdır.⁶ Etimolojik olarak baktığımızda pan (her şey) ve rhema (söylenen) kelimelerinden oluşmakta ve "her şeyi söylemek" anlamına gelmektedir. İngilizce'de özgür konuşma anlamında "free speech" olarak ifade edilen bu kavramın Almanca (Freimüthigkeit) ve Fransızca (franc-parler) çevirilerde karşılığı açık sözlülük olarak görülmektedir. Parrhesiastes ise hakikati söyleyen kişidir ve bu kişi inandığı şeyi, yani kendi fikrini açıkça ve dolaysız olarak ifade etmektedir.⁷

Parrhesia siyasi ve felsefi olmak üzere farklı biçimlerde kullanılabilir. Kavramın anlaşılması amacıyla, felsefi parrhesia'nın tipik bir örneği olarak, Sokrates'in parrhesia kullanımı verilebilir. Sokrates, Atinalılarla sokakta diyaloga girip yönelttiği sorularla bilgelik, hakikat, adalet, cesaret, dindarlık gibi konularda onları dikkatli olmaya davet ederek bir filozof parrhesiastes

- 1 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
- 2 Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Beta, 2012, s. 442; O. Serkan Gülfidan, **Yasama Dokunulmazlığı**, XII Levha, Ekim 2011, s. 10.
- 3 Michel Foucault, **Doğruyu Söylemek**, (Editörün Önsözü), Ayrıntı, 4. Basım, 2014, s. 7.
- 4 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 142, 143.
- 5 Aristoteles, **Politika**, Say Yayınları, 2. Baskı, 2015, s. 99.
- 6 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 9, 19, 20; Josiah Ober, "The Original Meaning of 'Democracy': Capacity to Do Things, not Majority Rule", **Constellations**, C. 15, S. 1, 2008, s. 6, 7.
- 7 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 10, 11.

rolü oynamıştır.⁸ Çalışma kapsamında ise milletvekillerinin ifade özgürlüğü ile kurulacak bağlantı dolayısıyla kavramın siyasi biçimi üzerinde durulacaktır.⁹

Antik Yunan'da düşünce ve hakikat arasındaki örtüşmenin bir zihinsel deneyim sonucunda değil, sözel etkinlik olan parrhesia yardımıyla ortaya çıkacağı fikri benimsenmiştir. Parrhesiastes'i hakikate ulaştıracak olan ise sahip olduğu dürüstlük ve cesaret gibi ahlaki niteliklerdir. Parrhesia kullanımı böylece, düşüncesi hakikat niteliğinde olan ve dolayısıyla inancı ile hakikati arasında tam bir örtüşme olduğu varsayılan parrhesiastes'in ifadeleriyle gerçekleşmektedir.¹⁰

Hakikat anlatıcısı olarak nitelenmenin gereği, hakikat niteliğindeki eleştirileri dile getirmekle belli bir tehlikeye maruz kalacağını bilerek bu ödevi yine de yerine getirmeye cesaret edebilmektir. Dürüst bir hakikat anlatıcısı, karşılarında daha güçsüz konumda olduğu dinleyiciler önünde bu faaliyeti gerçekleştirmekle belli bir tehlikeyi göze almaktadır. Bir filozofun hükümdara yönelik eleştirileri neticesinde sürgüne gönderilmeyi ya da öldürülmeyi göze alması örneğinde olduğu gibi. Benzer şekilde, agorada çoğunluk görüşüne aykırı fikirlerini açıklamakla popülerliğini ve hatta özgürce konuşma hakkını kaybetme tehlikesini göze alan bir hatibin de siyasi tartışma kapsamında parrhesia kullanmış olduğu düşünülebilir. Verilen iki örnekte monar-

şik, yani bir hükümdara yönelik olarak kullanılan parrhesia ile demokratik, yani meclis önünde kullanılan parrhesia'nın izlerini görmek mümkündür.¹¹

Antik Yunan'da demokratik parrhesia'nın kullanıldığı yer agora'dır.¹² Bu parrhesia'yı potansiyel olarak günümüzün parrhesiastes'i olan milletvekilinin ifade özgürlüğüne benzetebiliriz. Milletvekilinin bu özgürlüğünü korumaya yönelik bir mekanizma olan yasama sorumsuzluğu ise, Antik Yunan'da agorada söz alan parrhesiastes için mevcut değildir.

Helenistik döneme gelindiğinde, artık parrhesiastes'in işlevi hükümdarın danışmanları tarafından yerine getirilmekte ve parrhesia kralın sarayında ortaya çıkmaktadır. Danışman ise halka göndermede bulunmakta ve bir anlamda onlar adına söz hakkını kullanmaktadır.¹³ Danışman, günümüzdeki milletvekiline benzer şekilde toplumun menfaatinin hükümdar karşısında temsil etmektedir. Foucault, kendi iktidarını parrhesia aracılığıyla sınırlayarak bilgelige ulaşabileceğini belirttiği hükümdarın -günümüzün anayasal bir kurumu olan yasama sorumsuzluğuna benzer şekilde- danışmanıyla bir parrhesia sözleşmesi yaptığını belirtmiştir. Böylece hükümdar danışmanına, sözleşme kapsamında dile getireceği hakikatler için onu cezalandırmayacağını taahhüt etmektedir.¹⁴

8 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 19-21; Ahmet Arslan, **Felsefeye Giriş**, Adres Yayınları, Şubat 2016, s. 149, 150; Yasemin Işıktaç, **Hukuk Felsefesi**, Filiz Kitabevi, 2006, s. 50.

9 Felsefi parrhesia kullanımının ayrıntıları için bkz. Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 91.

10 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 12, 13.

11 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 14-17.

12 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 20.

13 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 20.

14 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 28.

Parrhesia kullanan dürüst kişi, ayrıca eleştirel bir işlev yerine getirmektedir. Bu etkinlik doğrultusunda göze alınan tehlike ise “hakikatin dinleyiciyi incitebilecek ya da öfkelendirebilecek”¹⁵ olmasıdır. Benzer şekilde, parrhesia’nın modern dünyadaki görünümü olan ifade özgürlüğü bakımından, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bu özgürlük kapsamında yalnızca insanları incitmeyen bilgi ve düşüncelerin değil, “devleti veya toplumun herhangi bir kesimini inciten, şoke eden veya rahatsız eden bilgi ve düşüncelerin”¹⁶ de korunduğunu belirtmektedir. Parrhesia ile amaçlanan hakikatin ispatı değildir, aksine dinleyicinin davranış ya da düşüncelerinin yanlışlığına dair bir eleştiri yapılmasıdır.¹⁷

Eleştiri sunmakla amaçlanan, kısaca ifade etmek gerekirse, dinleyiciye yardım etmek ve onun durumunu düzeltmektir. Dolayısıyla hakikat anlatıcısının bir ödev yüklediği görülür. Bu ödevi, karşılaşılabileceği tehlikeleri göz önünde bulundurarak yerine getirip getirmeme konusunda kişi özgürdür.¹⁸

2. Parti Disiplini ve Milletvekillerinin İfade Özgürlüğü

Günümüzde milletvekillerinin üstlendikleri temsil ödevi bağlamında yap-

tıkları açıklamalardan doğabilecek tehlikeler karşısında korunmasını sağlayan kurum ise yasama sorumsuzluğudur.¹⁹ Görevleriyle bağlantılı olarak ifade özgürlüklerinin korunması ile milletvekillerine sağlanan güvencenin varlık gerekçesi ise “millet iradesinin tam bir serbestlikle ifade edilmesi”dir.²⁰

Venedik Komisyonu raporlarında ise milletvekillerinin ifade özgürlüğü, parlamentodaki tartışmaların özgür bir biçimde gerçekleşmesini sağlayan kurum olarak nitelenmektedir.²¹ Bu konuda AİHM de benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Mahkeme, 2007 tarihli Lombardo ve Diğerleri v. Malta kararında, Fgura Yerel Meclisi’nde bir yol projesine dair başlayan siyasi tartışma neticesinde üç Meclis üyesinin bir gazetede yayınlamış oldukları makale nedeniyle tazminat ödemeye mahkum edilmesini ifade özgürlüğü kapsamında incelemiştir. Makalede Meclis üyeleri, yol projesine ilişkin olarak Fgura Yerel Meclisi’nin kamunun görüşüne başvurmadığı ve kamuoyunu görmezden geldiği dile getirmişlerdir. AİHM, başvuruların siyasi konumunu göz önünde bulundurarak ifade özgürlüğünün seçilmiş temsilciler bakımından önemine değinmiş, bu kişilerin seçmenleri temsil ettiğine, endişelerini dile geti-

15 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 15.

16 AİHM, Handyside v. Birleşik Krallık, 5493/72, 1976, para. 49.

17 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 15, 16.

18 Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s. 16, 17.

19 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, madde 83, fıkra 1: “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclise başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.”

20 Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 442.

21 European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), **Turkey – Opinion on the Suspension of the Second Paragraph of Article 83 of the Constitution (Parliamentary Inviolability)**, Opinion No. 858 / 2016CDL-AD(2016)027, para. 12, 13.

rerek temsil ettiği kesimlerin menfaatini koruduklarına işaret etmiştir. Konumları itibarıyla böylesi bir önemi haiz kişilerin ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin ise sıkı bir incelemeden geçmesi gerektiğini belirten Mahkeme, dava konusu olayda temsilcilerin ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetmiştir.²² Görüldüğü üzere açıklamalar doğrudan meclis bünyesinde gerçekleştirilmemiş olsa dahi milletvekillerinin ifade özgürlükleri temsil ilişkisi bağlamında korunmuştur.²³

Fakat bir milletvekilinin ifade özgürlüğüne içtihatla verilmiş olan korumanın kapsamının, parti disiplini kavramının denkleme eklenmesiyle daraldığını söylemek de mümkündür. Parti disiplini ile ifade edilen, parti yöneticilerinin milletvekilleri, üyeler ve parti örgütü üzerinde kurduğu otorite ve bu kapsamda başvurulabilen, ihraça kadar varabilen yaptırımlardır. Seçmenlerin adaylardan ziyade belli bir siyasi parti ve bu partinin programına oy verdiği sistemlerde, partinin ancak tutarlı bir politika izleyerek seçmenler tarafından benimsenmesi ve dolayısıyla iktidar gelebilmesi söz konusu olmaktadır.²⁴

Dolayısıyla parti disiplininin, özellikle de iktidarın parlamentonun güvenine ihtiyaç duyduğu parlamenter sistemlerde

siyasi hayatta varlığını sürdürebilmenin bir koşulu olduğu söylenebilir.²⁵ Ama parti içi demokrasinin sağlanmadığı bir siyasi partide, disiplin de baskı aracı olarak kullanılıyorsa, parti üyesi milletvekilinin, toplumun menfaatlerini temsil ettiğini söylemek zordur. Milletvekillerinin eleştirilerde bulunması engelleyecek nitelikte bir disiplin uygulaması, milletvekillerini, toplumun değil, ancak partinin ve parti menfaatlerinin temsilcisi olmaya zorlamaktadır. Parlamentonun işlevi, kararların özgür bir tartışma ortamında alınmasını sağlamak iken, bu işlevin parti gruplarınca alınan kararların mecliste onaylanmasından ibaret hale geldiği yönünde eleştiriler haklı olarak dile getirilmektedir.²⁶

Bahsi geçen grup ya da parti yönetimi kararlarına uymaksızın görüş bildiren ya da üyesi olduğu siyasi partiye yönelik eleştirilerde bulunan milletvekilleri ise ihraç veya parti bünyesindeki konumunu kaybetme gibi tehlikelerle karşılaşabilmektedir. Çıkarılacak olan bir kanuna, üyesi olduğu MHP'nin aksine karşı çıkan ve hayır oyu kullanan Ali Güngör'ün ihracı örneğinde olduğu gibi.²⁷ Benzer şekilde, CHP milletvekili Selin Sayek Böke, 16 Nisan'da gerçekleşen Anayasa referandumu sonrasında başlayan tartışmalarda CHP'nin Meclis'ten

22 AİHM, Lombardo ve Diğerleri v. Malta, 7333/06, 2007, para. 53.

23 Yasama sorumsuzluğunun kapsamının geniş yorumlanması yönünde bkz. Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 445, 446.

24 İter Turan, "Parti Disiplini: Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, S. 28, 1968-9, s. 79, 80, 97; Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, 1976, s. 83, 85.

25 Turan, **Parti Disiplini**, s. 96, 97.

26 Hüseyin Özcan, **Siyasi Partiler Hukuku**, Der Yayınları, 2011, s. 259, 260.

27 NTV, MHP Ali Güngör'ü İhraç Etti, 2001, erişim tarihi: 15.04.2017, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/55892.asp>.

çekilmesinin de bu sürecin çözümünde gözetilecek seçenekler arasında olduğunu belirten bir konuşma yapmıştır. Fakat partinin Merkez Yönetim Kurulu, çekilme seçeneğinin değerlendirilmeyeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Böke, parti sözcülüğü ve ekonomiden sorumlu genel başkan yardımcılığı görevlerinden istifa etmek durumunda kalmıştır.²⁸

Aktarılan örneklerde karşımızda bir parrhesiastes, yani hakikat anlatıcısı olup olmadığı subjektif bir değerlendirmeyi gerektirir. Fakat bu örneklerde tespit edilebilecek önemli bir nokta, milletvekilinin ifade özgürlüğünün olduğunu varsaydığımız bir sistemde partisinin genel tutumuna aykırı yönde açıklamalar yapan vekillerin bir takım tehlikeleri göze alması ve hatta bu tehlikelerin gerçekleşmiş olmasıdır. Partiden ihraç edilen ya da parti içindeki konumu sarsılan temsilcilerin, tekrar seçilebilmesinin zorlaştığı kabul edilirse, potansiyel birer hakikat anlatıcısı olarak, ödev olarak gördüğü eleştiri ve toplumun sorunlarının giderilmesine yönelik işlevleri yerine getirmeleri de zorlaşmaktadır.

Sonuç

Günümüzde demokratik bir parrhesiastes, yani hakikat anlatıcısı olarak dinleyici kitlenin durumunu düzeltmeyi amaçlayabilecek konumdakilerin milletvekillerinin yanı sıra akademisyen, sanatçı ya da filozoflar olabileceği düşünülebilir. Parrhesia'nın Antik Yunan'da bir eleştiri işlevi de gördüğü yukarıda aktarılmıştır. Günümüzde ise örneğin bir

akademisyenin uzmanlık alanını ilgilendiren siyasi bir sürece ilişkin tartışmalara, işten çıkarma gibi tehlikeleri göze alamadığı için katılmamayı tercih etmesi örneğinde, bu kişinin hakikat anlatıcısı unvanını kazanması mümkün görünmektedir.

Milletvekilleri bakımından ise temel sorunun, parti içi demokrasi sağlanmasızın kurulan parti disiplininin topluma hakikati anlatmanın önünde engel teşkil etmesi olduğu görüşümdedir. Bunun çözümü ise milletvekillerinin ifade özgürlüğünün parti içi demokrasi bağlamında mevzuatta ve pratikte etkili biçimde korunmasıdır. Türkiye örneğinde olduğu gibi millet egemenliği anlayışı doğrultusunda milletvekili, toplumun tümünün temsilcisi konumundadır. Onun toplumun menfaati yerine partinin menfaatlerini temsil etmeye ve kendi görüşlerini gizlemeye zorlanması ise, Antik Yunan'dan günümüze evrimini sürdürmekte olan demokrasinin ifade özgürlüğü temeline zarar vererek fiilen işlemlerine engel olmaktadır.

28 Cumhuriyet, Selin Sayek Böke istifa etti: Gerekli adımlar atılmadı, erişim tarihi: 07.05.2017, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/735021/Selin_Sayek_Boke_istifa_etti_Gerekli_adimlar_atilmadi.html.